

#МЕТЕОграмотність

ГАЙД

ІЗ МЕТЕОГРАМОТНОСТІ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ

**Посібник створено за підтримки ПРООН в Україні
та фінансування уряду Японії**

ЗМІСТ

ВСТУП	2
ЯКІ ПРОГНОЗИ ПОГОДИ ПОТРАПЛЯЮТЬ У СМАРТФОН?	3
ДОВГОСТРОКОВІ ПРОГНОЗИ. ІНСТРУКЦІЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ.	5
ПОНЯТТЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ	6
ОПИС ПОГОДНИХ ПРОЦЕСІВ	7
Циклон, Антициклон та Атмосферний фронт	7
Вітер	7
Температура	8
Опади	9
Попередження про небезпечні явища	10
Попередження про пожежну небезпеку	10
Запиленість повітря	10
НАРОДНЕ	12
НАРОДНІ СИНОПТИКИ	12
БАБИНЕ ЛІТО	12
Я ГРИЗУН, А НЕ МЕТЕОРОЛОГ!	12
МАНІПУЛЯЦІЇ У ПОГОДНИХ ЗАГОЛОВКАХ	13
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	18
ПРО КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ	19

ВСТУП

Привіт! Якщо ви журналіст і пишете про погоду, то наш гайд для вас. Він написаний синоптиками, які мають досвід роботи з метеорологічними даними, синоптичними прогнозами та складанням попереджень про небезпечні та стихійні метеорологічні явища. Ці фахівці розуміють, яку важливу роль відіграє точне висвітлення погодної інформації.

Погода – це не лише тема для нашої щоденної розмови, але й один з ключових аспектів, які впливають на життя кожного з нас. Її вплив на наші плани, настрої та навіть здоров'я не піддається сумніву. На вас, як представників медіа, лежить велика відповідальність перед читачами, глядачами та слухачами, щоб доносити до них правдиву й об'єктивну інформацію про погоду.

На жаль, ми часто бачимо, як журналісти припускаються помилок у висвітленні погодних новин. Іноді це відбувається через нерозуміння метеорологічних понять. Іноді – через бажання привернути увагу аудиторії за допомогою сенсаційних заголовків, які часто не відповідають дійсності. Під час війни інформація має особливе значення, тож такі помилки можуть бути небезпечними.

Цей гайд створений для того, щоб допомогти журналістам краще розуміти та правильно представляти погодні явища. Ми розглянемо найпоширеніші помилки, які трапляються у медіа, та надамо конкретні поради, як їх уникнути.

Погода – це складний процес, що залежить від багатьох факторів. Ми прагнемо не лише повідомляти про стан за вікном, а й пояснювати причини погодних явищ, допомагаючи аудиторії краще зрозуміти та підготуватися до них.

У цьому гайді ми описуємо зрозумілою мовою метеорологічні поняття та визначення, розглядаємо де беруться прогнози на різних сайтах та чому їм не завжди можна довіряти, говоримо про недопустимість клікбейту та спекуляцій заголовками на погодній тематиці. *Ви дізнаєтесь, хто такі «народні синоптики» і чому по факту вони не синоптики.*

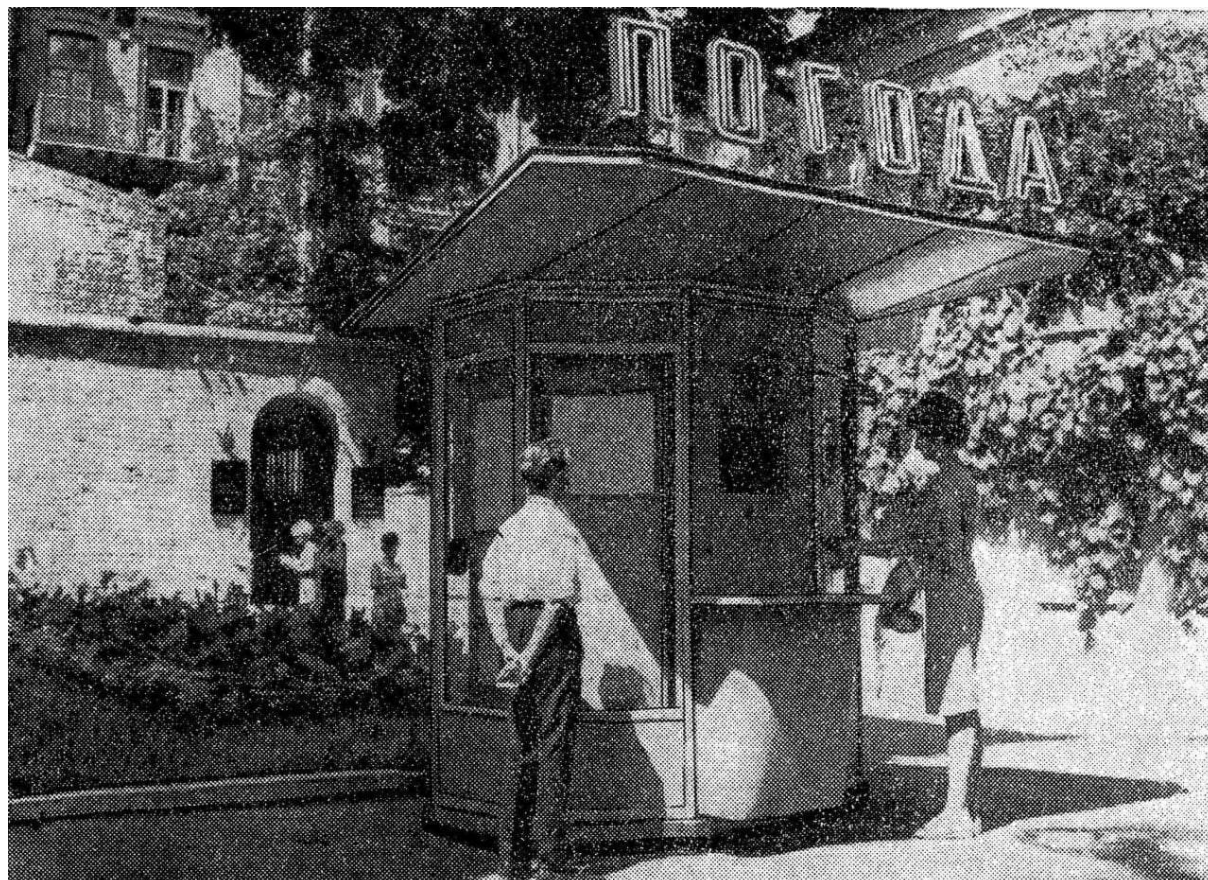
Наша мета – створювати об'єктивне, достовірне та професійне інформаційного середовища в українському медіапросторі. Бажаємо вам успіху в роботі та сподіваємось, що цей гайд стане вам у пригоді.

З повагою,

команда синоптиків Українського гідрометеорологічного центру

ЯКІ ПРОГНОЗИ ПОГОДИ ПОТРАПЛЯЮТЬ У СМАРТФОН?

На архівному зображенні представлено один з методів отримання гідрометеорологічної інформації в доінтернетівську епоху. Такий інформатор стояв у Києві на вулиці Золотоворітській у 60–70-ті роки минулого століття.

Зараз такий метод отримання прогнозу може викликати посмішку, але він має свої переваги. Найголовніша з них – достовірна й уніфікована інформація від фахівців. Не було такої кількості неофіційних джерел у ЗМІ та різноманітних додатків, де користувач губиться у їх кількості та різниці в прогнозах.

Чому ж прогнози у додатках різняться та бувають неточними?

Справа не в додатку, а в тому, яку погодні прогностичну модель він використовує.

Процес прогнозування починається з даних і спостережень, що надходять від метеостанцій у всьому світі. Супутники, аерозонди та радари збирають інформацію про атмосферу: вологість, швидкість вітру, температуру тощо. Усі ці вимірювання надходять на

суперкомп'ютери у світові прогностичні центри. Суперкомп'ютери приймають початкові умови, а потім використовують математичні рівняння, щоб скласти прогноз.

Проте ідеального алгоритму не існує. Земля настільки велика, що неможливо отримати дані спостережень для кожної часточки повітря. Крім того, кожна комп'ютерна модель використовує різні математичні формули, тому їхні прогнози погоди можуть відрізнятись.

На основі формул з'являються карти, графіки та таблиці. Вони містять метеорологічні показники: тиск, температуру, кількість опадів у місцевості і ще понад 100 метеопараметрів, які має проаналізувати синоптик для успішного прогнозу.

Прогноз, який ви бачите в погодних програмах, переважно ґрунтується лише на одній прогностичній моделі, тоді як фахівець завжди працює з кількома одночасно.

Дані спостережень про погоду безкоштовно надають метеоустанови, наприклад National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA). Це дозволяє відносно легко розробити погодні додаток будь-кому.

Популярність програм прогнозу погоди настільки величезна, що існує майже 8 000 програм для Android та 2 400 додатків для iOS, у назві яких є слово «погода». Але ж кількість не означає якість! Національні погодні служби користуються найкращими моделями, яких немає у вільному доступі на просторах інтернету!

Результати прогностичних моделей, які отримують державні центри прогнозування, доповнюються супутниковими, радарними та ще низкою даних для аналізу. Остаточний прогноз залежить від досвіду, професійних знань метеоролога та того, як фахівець інтерпретує ці дані та самі моделі.

Є моделі, які краще прогнозують морози чи спеку, тумани чи опади у певній місцевості. Одні краще підходять для довгострокового прогнозування, інші – для короткострокового.

Завдання синоптика – визначати справджуваність наявних моделей у кожній точці країни, а потім коригувати та вдосконалювати прогноз на основі цих знань.

Незалежно від того, який канал ви дивитесь, сайт, який ви відвідуєте, або додаток, який ви завантажуєте, пам'ятайте, що прогноз погоди – це ймовірний сценарій, а не точне майбутнє.

ДОВГОСТРОКОВІ ПРОГНОЗИ. ІНСТРУКЦІЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ.

Дуже часто ми отримуємо запитання на кшталт «Якою буде зима / весна / літо цього року?» або «Чи правда, що на Новий рік / Різдво / 8 березня будуть сильні морози?». Ми завжди пояснюємо нашим користувачам, що точно прогнозувати з великою завчасністю неможливо. Найбільш достовірний прогноз можливий на 5, максимум 10 діб. На більш тривалі періоди його точність стрімко зменшується.

Сезонні прогнози надають інформацію про основні тренди розвитку синоптичних процесів. Вони не показують, як буде змінюватись погода кожного дня протягом зими, але можуть дещо розповісти про найімовірніші синоптичні умови, осереднені за декілька місяців.

Сезонні прогнози використовуються як настанова лише для великомасштабних процесів. Наприклад, у континентальному чи глобальному масштабі вони допомагають спрогнозувати шанси відхилення тренду від норми: буде тепліше чи холодніше, тиск підійматиметься чи опускатиметься і т. д. Зазвичай ці дані є осередненими за 30–90 днів.

Сезонні прогнози не розкажуть вам про температуру в певному місті, у певний час із завчасністю 2 місяці. Суть сезонних прогнозів – розрахувати протягом місяця середній атмосферний тиск в регіоні та визначити, чи буде отримане значення вищим або нижчим за норму для цього місяця.

Нормою вважається середнє багаторічне значення, розраховане відповідно до вимог Всесвітньої Метеорологічної Організації за 30-річний період.

Сезонні прогнози допомагають визначити, якою є ймовірність встановлення наприклад, стійкої антициклональної погоди в лютому над певним регіоном, становитиме ця ймовірність 30% або 60%, і як цей % змінюватиметься з часом. Це та інформація, яку можна отримати за допомогою довгострокових прогнозів.

Такі прогнози – це не одне і теж з прогнозами погоди, які ми звикли дивитись по телебаченню. Одна справа – прогнозувати температуру повітря у місті на 2–3 дні, але зовсім інша – передбачити, чи буде атмосферний тиск у січні над Атлантикою вищим або нижчим порівняно із 30-річним середнім значенням.

Така інформація мало про що говорить середньостатистичному користувачеві, якому важливо знати погоду в конкретному пункті і в конкретний час, проте вона є дуже цінною для вчених кліматологів і з її допомогою вони матимуть більш чітке бачення про глобальну циркуляцію та основні синоптичні процеси у наступні декілька місяців.

ПОНЯТТЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ

Будь ласка, представники ЗМІ, просимо взяти наступні роз'яснення до уваги і доводити до населення достовірну, перевірену та чітку інформацію від першоджерела Українського гідрометеорологічного центру та гідрометеорологічних організацій.

Про синоптиків і прогнози

① **Уникайте сумнівних сайтів погоди** (особливо російського походження, таких як gismeteo) і тому подібне.

Не вживайте фразу «Синоптики прогнозують... – інформація із сайту *sinor....ua*». На популярних погодних сайтах немає синоптиків. Усі прогнози там автоматизовані, до цього процесу не залучено жодного метеоролога. Прогнози від синоптиків складаються лише в Українському гідрометеорологічному центрі та гідрометеорологічних організаціях – установах, де фахівці цілодобово стежать за розвитком процесів, аналізують, уточнюють дані та попереджають про небезпечні явища.

Саме УкрГМЦ забезпечує прогнозами Офіс Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, Збройні Сили України та населення. Подивитися офіційні прогнози можна на сайті meteo.gov.ua, а також доєднатися до наших каналів у популярних соціальних мережах та месенджерах.

Якщо є питання чи потрібний коментар, на цьому ж сайті є номер телефону пресофісу (Відділ взаємодії із ЗМІ).

Якщо ви вирішили озвучити/поширити прогноз **неофіційного джерела**, то **обов'язково** вкажіть, за даними якого саме сайту ви написали ту чи іншу інформацію.

② **Некоректна фраза** «Синоптики обіцяють...». **Правильно казати** «Синоптики прогнозують». Синоптики не вміють керувати погодою, а отже, не можуть нічого обіцяти. Синоптики прогнозують – створюють науково обґрунтоване припущення про майбутній стан атмосфери.

③ Фраза «Синоптики передбачили холодну зиму» **не є коректною**. Натомість **користуйтеся фразою** «Згідно з прогнозом УкрГМЦ..., або світових центрів прогнозування погоди». Синоптичний прогноз охоплює 5–10 діб. Довгострокові прогнози на місяць чи сезон – це виключно продукт статистичних схем і математичного моделювання. Їх розраховують у світових центрах погоди та здебільшого аналізують вже кліматологи. Такі прогнози носять дуже орієнтовний характер і можуть відображати глобальні тенденції атмосферних процесів. Довгострокові прогнози не містять практичних показників для щоденного використання.

Знайти прогнози на місяць зі значенням очікуваних середньомісячних показників можна на нашому сайті [наприкінці попереднього місяця](#).

ОПИС ПОГОДНИХ ПРОЦЕСІВ

Циклон, Антициклон та Атмосферний фронт

На жаль, досить часто журналісти плутають антициклони з циклонами. Розберімося, у чому між ними різниця.

Антициклони – це області **високого** атмосферного тиску, з якими зазвичай пов'язана тривала малохмарна та стійка погода (влітку спека, взимку мороз).

Циклони – це області **низького** атмосферного тиску, вони завжди приносять опади та поривчастий вітер.

Атмосферні фронти нерозривно пов'язані з циклонами, але їх ніколи не буває в антициклонах. Це умовні лінії на синоптичних мапах, які відділяють теплу повітряну масу від холодної. Саме в цьому місці завжди спостерігаються грози, град, шквали, а взимку ожеледі та налипання мокрого снігу.

Не можна говорити: «Холодний фронт антициклону», «Фронт низького тиску».

Неправильно казати «На територію України прийде холодний циклон». **Правильно** «Погоду в Україні зумовлюватиме циклон із заходу/південний циклон і т.д.».

Циклони **не можна** класифікувати як теплі чи холодні. Їх природа така, що вони термічно неоднорідні – це поєднання теплого та холодного повітря. Внаслідок таких контрастів вони й існують. Варто вказувати тип циклону за його походженням, тобто за тим, звідки він до нас прийшов.

Наприклад: «На територію України насувається новий циклон із Балкан» або «Погода буде зумовлена впливом циклону з північного заходу Європи».

Вітер

Поширеною **помилкою** є це фразу «В Україні спостерігається ураганний вітер» або «Синоптики прогнозують ураганний вітер».

Ураган – це погодна система низького тиску в **тропічних регіонах** Земної кулі. До ураганів, наприклад, належать тропічні циклони та тайфуни. На території України таких циклонів **не буває**.

У **деяких випадках** можна говорити про «ураганні пориви вітру» або «шквалисте посилення вітру до ураганних значень» – коли швидкість вітру досягала або перевищувала 32 м/с, тобто 12 балів за шкалою Бофорта. На території нашої країни таке буває **вкрай рідко**, за винятком високогірних районів Карпат і Кримських гір, де **не діють** рівнинні критерії небезпеки.

Для опису вітру використовуйте слова: *пориви вітру, поривчастий, значний (15-24 м/с), сильний (25-34 м/с), надзвичайний (≥35 м/с).*

Некоректно вживати фрази типу «Пройшов мікросмерч», «Відзначався мікрошквал», «Свідки спостерігали мікровихор». У метеорології немає ніяких мікросмерчів або мікрошквалів. Кожному атмосферному явищу відповідає чітке визначення – смерч, шквал або вихор. У тому випадку, коли немає точних даних про тип явища, **краще використовувати** слово «вихор» – воно універсальне.

Фото-, відеоматеріали від очевидців **можна** прокоментувати словами «В області відзначалися шквали», «Очевидці зняли на камеру проходження смерчу», «У полі спостерігали пиловий вихор». Як правило, такі явища не потрапляють в поле зору спостерігача на метеостанції, вони характерні для відкритих просторів на кшталт полів чи моря та мають досить локальний і короткотривалий характер.

Температура

«Температура розігріється»

Не використовуйте фрази «Температура розігріється», «Температура прогріється», «Температура потеплішає», «Температура покращиться».

Правильними варіантами є «Температура повітря підвищиться», «Повітря прогріється», «Температурні показники будуть нижчими». Температура не є матеріальним середовищем, тому не має ступеня прогрітості. Це лише фізична характеристика, яка відображає ступінь прогрівання речовини. Прогрітися може тільки якесь фізичне середовище: газ, рідина чи тверде тіло. В цьому випадку мова йде про ступінь прогрівання повітря.

«У нас на термометрі 50 градусів!»

Під час висвітлення новини про спекотну погоду, **унікайте фраз** типу «на сонці / в тіні термометри показують +48 °С» або «за вікном термометр показує +50 °С». Краще зауважте, що метеорологи фіксують +38°.

Побутові термометри шаленіють від сильної спеки. На їхні показники можуть впливати прямі сонячні промені та додаткове тепло від нагрітих поверхонь, таких як стіни будинків, металеві конструкції, асфальтове покриття, автівки тощо. Навіть саме місто є так званим островом тепла. Тому значення побутових термометрів можуть бути дуже різними, тож вони не є показовими.

Метеорологи вимірюють і прогнозують температуру саме природної повітряної маси. На неї не впливають міські острови тепла, прямі сонячні промені та додаткове тепло від будівель. Щоб вимірювати таку температуру по всьому світу, міжнародні стандарти передбачають спеціально облаштовані метеомайданчики, віддалені від забудови.

А термометри або датчики розташовані в білій будці з жалюзями (психрометрична будка) на висоті 2 метрів від поверхні землі, де вплив нагріву від ґрунту чи будівель мінімальний і де прямі сонячні промені не спотворюють природне значення температури повітряної маси.

Заморозки чи мороз?

Заморозки – короточасні зниження температури ґрунту та приземного шару повітря до 0 °С й нижче вночі, тоді як вдень температура залишається додатною.

Але схожа погода може бути і взимку... У чому ж різниця? У суспільстві склалася думка, що заморозки, це щось таке несуттєве чи тимчасове, а мороз – це вже надовго. Насправді це не зовсім так.

Різниця полягає у вегетаційному періоді – проміжку, протягом якого рослини вегетують, тобто ростуть і розвиваються. У цей час навіть мінімальний морозець може суттєво нашкодити рослині. Зниження температури до нуля та нижче в такий період і є заморозком.

Щороку дату початку та закінчення заморозків визначають агрометеорологи в Українському гідрометеорологічному центрі. Зазвичай це період з початку квітня до середини жовтня. Оскільки заморозки – це небезпечне явище, тому про їх настання попереджають завчасно.

Коли вегетаційний період закінчується, термін «заморозки» вже стає неактуальним – синоптики починають вживати термін «мороз».

Опади

Непрогнозовані опади

Інколи влітку у прогнозі на наступну добу опадів не прогнозували, а потім в той день пообіді синоптики випускають попередження про грозу. Чому так буває?

За синоптичними умовами утворення опади поділяють на фронтальні та внутрішньомасові. Фронтальні виникають на атмосферних фронтах, їх досить спрогнозувати легко. Внутрішньомасові опади формуються в однорідній, але не стійкій повітряній масі – їх прогнозувати складно.

На стійкість повітряних мас впливають висока температура, вологість повітря та інші фактори. Що вища температура повітря, то сильніше нагрівається приземний шар атмосфери. Особливо це помітно над містами, де багато асфальту, бетону та парникових газів через велику кількість автівок.

Тоді тепле повітря підіймається вгору – цей процес називається конвекцією. Додаємо до цього інтенсивне випаровування, особливо над водними поверхнями. Отже, вгору рухається волога, яка з висотою конденсується. Формуються купчасто-дощові хмари, а з них випадають локальні зливи у супроводі гроз. Водночас повітряні маси рухаються й горизонтально: хмари переміщуються у просторі, накопичуючи ще більше вологи.

Такі процеси неможливо спрогнозувати за добу чи навіть за 6 годин – вони формуються дуже швидко, впродовж 30 хвилин.

Щоб оперативно реагувати на зміни в атмосфері, синоптики стежать за поточною ситуацією через метеорологічні супутники, грозопеленгатори

та радари. Ці дані дозволяють проводити розрахунок найближчих у часі метеонебезпек.

На жаль, багато радарів були знищені рф в перший день повномасштабного вторгнення, тому прогнозувати погоду в деяких регіонах зараз складніше.

Місцями дощ / сніг

Територію для прогнозів погоди ділять за адміністративним або географічним принципом. Якщо виділити частину території неможливо, то в прогнозах і попередженнях синоптики використовують термін «місцями» («подекуди», «в окремих районах»). Головна умова для цього – опади або явища погоди очікуються на площі 30% і менше.

Навіть у невеликому селі можна спостерігати, як дощ поливає будинки на сусідній вулиці, а на вашій – не впаде жодної краплини. Дощ випадає з хмари, а хмари, особливо влітку, найчастіше бувають саме конвективного типу. Вони не затягують усе небо й виглядають компактно, тому дощі з них випадають локально.

Якщо у прогнозі вказано «місцями в області короточасний дощ», а у вашій місцевості його не було – ви перебували на інших 70% площі.

Попередження про небезпечні явища

Не використовуйте формулювання «штормове попередження». Відповідно до «Настанови з метеорологічного прогнозування» коректно вживати «попередженнями про небезпечні/стихійні та метеорологічні явища». Скорочено **можна** говорити «Синоптики попереджають про небезпечні явища» чи «Укргідрометцентр видав попередження про небезпечні явища».

Попередження про пожежну безпеку

Наші фахівці з початку квітня до кінця жовтня щодня видають прогноз пожежної безпеки. Він ґрунтується на розрахункових показниках індексів, індивідуальних для кожної метеостанції.

У цей індекс закладені такі показники: температура, точка роси, тривалість бездощового періоду, тип рослинності регіону, тип ґрунту та вплив кількості опадів на зволоженість землі.

Коли температури високі вже багато днів поспіль, а дощу так і немає – показник індексу збільшується. Що він вищий, то вищий рівень пожежної безпеки. Це означає, що земля та рослинність на ній дуже сухі й необережне поводження з вогнем може мати фатальні наслідки. В таких випадках ми видаємо попередження про надзвичайну пожежну безпеку і просимо не ігнорувати їх, особливо в лісах та полях.

Запиленість повітря

Інколи на Україну може насуватися запилене повітря, переважно з Африканського континенту. До наших широт найчастіше доходять найдрібніші часточки пилу, що піднялися у повітря на великих висотах,

наприклад над пустелею Сахара. **Запиленість повітря пустельним пилом не є пиловою бурєю.**

Пилова та піщана буря – дуже небезпечне та несприятливе явище, за якого вітер здуває та переносить на кілька метрів угору велику кількість пилу, піску та ґрунту. В деяких випадках висота може досягати одного кілометра або більше. Тоді може здатись, що на вас рухається стіна пилу.

Щоб вважати явище пиловою бурєю, швидкість вітру повинна перевищувати 12 м/с і тривати щонайменше 3 години.

Важливо розрізняти погіршення видимості через пил у верхніх шарах атмосфери та пилову бурю. Остання є небезпечним стихійним явищем і становить небезпеку для життя. Водночас слабке погіршення видимості через дрібні часточки високо в небі життю людей не загрожують.

Пилова / піщана буря

Запиленість повітря

НАРОДНЕ

НАРОДНІ СИНОПТИКИ

У народних синоптиків переважно відсутня належна метеорологічна освіта, вони не мають доступу до найсучасніших метеорологічних даних та інструментів. Вони можуть оперувати тільки даними з відкритих джерел, які є досить узагальненими та не дозволяють сформулювати точні та надійні прогнози погоди.

Народні синоптики можуть займатися прогнозуванням погоди як допоміжною діяльністю чи хобі. Це може призвести до недостатньої уваги до деталей та інших важливих аспектів метеорології. В деяких європейських країнах таких «народних синоптиків» називають frogman.

Все це робить народні прогнози менш точними та менш надійними, порівняно з прогнозами, що підготовлені професійними метеорологами з використанням науково обґрунтованих методів та інструментів.

БАБИНЕ ЛІТО

Офіційно така термінологія в синоптиці не використовується. Проте в народі цей вираз часто використовують в осінній період. Власне, бабине літо – період теплої та сухої погоди восени, пов'язаний зі стійким антициклоном. Бабине літо може настати як у вересні, так і у жовтні чи навіть листопаді. Доволі часто воно спостерігається декілька разів впродовж осіннього сезону. Згідно з деякими джерелами, перше, так зване «молоде бабине літо» спостерігається лише після настання осінніх заморозків. Останнє може прийти аж у листопаді, перед настанням морозів.

Я ГРИЗУН, А НЕ МЕТЕОРОЛОГ!

Що ми думаємо про прогнози бабаків?

«Ідея цього свята залишається незмінною – привернути увагу до біорізноманіття та збереження українського степу», – вважають спів організатори прогнозів бабаків.

Бабак степовий, або байбák, або степовий сурок (*Marmota bobak*) – вид гризунів роду бабаків родини вивіркових. З 2021 році належить до зникаючих видів і внесений до Червоної книги України. У зв'язку з тим, що існування бабака пов'язане з цілинами та перелогами, збереження його як виду треба здійснювати в заповідниках і припинити браконьєрське винищення, провадити інформаційну роботу серед мисливців.

Серйозних наукових прогнозів та синоптики передбачення від бабака не стосується.

МАНІПУЛЯЦІЇ У ПОГОДНИХ ЗАГОЛОВКАХ

Оксана КРАМАРЕНКО *психолог, метеоролог*

Зловживання гучними заголовками для привернення уваги – серйозна проблема в сучасній журналістиці, особливо в контексті подачі прогнозів погоди. Дана тематика є актуальною проблемою не тільки в Україні, а й в усьому світі.

Клікбейт (від англійського «clickbait», де click – клік миші, bait – приманка) не лише спотворює реальність, але й руйнує довіру користувачів до офіційних джерел інформації. Це приманка для користувача, що спонукає його перейти за посиланням. Іншими словами, клікбейт – текст чи зображення, що використовується для збільшення кількості переходів за посиланням. Термін, що описує вебконтент, метою якого є отримання переходів користувачів, що часто несе шкоду якості або точності інформації.

Заголовки на кшталт «аномальна злива», «смертельний ураган», «холод, який буває раз на 100 років», «супертуман», «синоптики ошелешили прогнозом» налаштовують людей на щось катастрофічне. Зазвичай виявляється, що ситуація абсолютно типова для пори року та певних синоптичних процесів.

Це призводить до того, що користувачі менше реагують на попередження, навіть коли вони дійсно важливі. В умовах небезпеки точна та достовірна інформація може врятувати життя. Тому такі випадки зловживання гучними заголовками не лише етично неправильні, але й потенційно небезпечні. Відповідальні видання повинні зосереджуватися на тому, щоб доносити перевірену, точну й об'єктивну інформацію, а не намагатися отримати зиск на страхах і емоціях людей.

Маніпуляція – це вплив на думки, дії або почуття іншої людини шляхом обману або хитрощів з метою досягнення власних цілей. У журналістиці маніпуляція може проявлятися через використання таких методів, як заголовки, фотографії чи слова, щоб вплинути на погляди аудиторії. Це може призвести до спотворення подій і введення громадськості в оману, хоча журналістика повинна базуватися на об'єктивності й достовірності. В наукових працях відзначено, що маніпуляція містить подвійний вплив: відкрито повідомляючи щось, маніпулятор також посилає «закодований» сигнал, який формує потрібні йому образи у свідомості адресата.

Знання лінгвістичних механізмів створення заголовків є ключовим для журналістів, оскільки це дозволяє впливати на сприйняття інформації та формування поглядів читачів. Використання певних слів, метафор і структурних рішень робить заголовки привабливими та впливовими.

Це підкреслює важливість критичного мислення та медіаграмотності, що допомагають розпізнавати маніпуляції. Дослідження показують, що ЗМІ не лише відтворюють події, але й конструюють їх, впливаючи на уявлення людей про соціальну реальність і визначаючи, які теми обговорюються в суспільстві [1].

Конструювання медійної реальності потрапляло у поле зору таких дослідників, як П. Бурдьє, П. Бергер, С. Квіт, У. Ліппман, Т. Лукман, Н. Луман, М. Мак-Комбс, Д. Шоу та інші. Більшість науковців вказують на те, що медіа не відображає дійсність, а творить свою, досягаючи цього за допомогою ряду інструментів. Серед них, до прикладу, такі: стереотипи, фреймінг, метод селекції, маніпуляції думками, використання конфліктів, використання дій/дійових осіб, акцент на порушенні норм, методи пропаганди, преференційність, жанрова специфіка, репортажні елементи, образний інструментарій тощо.

Заголовок – це короткий текстовий елемент, який привертає увагу до медійного контенту та заохочує читача ознайомитися з матеріалом. Він містить ключову інформацію про тему та зміст тексту, виконуючи кілька важливих функцій, таких як номінативна, інформаційна, мотиваційна, опорна, та селекційна. Заголовки відіграють важливу роль у сприйнятті інформації, допомагаючи читачам швидко оцінити матеріал і вирішити, чи варто його читати. Вони також впливають на пошукову оптимізацію (SEO), підвищуючи видимість тексту в інтернеті. Крім того, заголовки можуть виконувати додаткові функції, такі як роздільна (виділення заголовку графічно), експресивно-апелятивна (вираження позиції автора) та рекламна (створення інтересу до тексту), що підкреслює їхню важливість у сучасній журналістиці та медіа. Вимоги пошукової оптимізації відіграють важливу роль у створенні заголовків у сучасній журналістиці, оскільки вони допомагають покращити видимість матеріалів у пошукових системах та залучити більшу аудиторію. Журналісти часто включають ключові слова в заголовки, щоб підвищити рейтинг статей, проте цей підхід може нести етичні ризики. Використання ключових слів іноді призводить до сенсаційності чи нечіткості заголовків, що може спотворювати зміст матеріалу та порушувати журналістські стандарти. Тому важливо дотримуватися балансу між SEO-вимогами й етичними принципами, забезпечуючи точність і правдивість заголовків, щоб зберегти довіру читачів і забезпечити об'єктивне сприйняття інформації [2].

Дослідники доктор Ешлі Муддіман (та доктор Джошуа Скакко дослідили вплив «клікабельних» заголовків на читачів, зокрема у контексті політичних новин. Вони виявили, що заголовки, побудовані у формі питань, мають негативний ефект, викликаючи у читачів негативні асоціації щодо самої новини порівняно з традиційними заголовками. Заголовки, що містять прогнози про майбутні події, за ефективністю наближаються до традиційних заголовків, викликаючи схожу реакцію аудиторії.

Важливо, щоб тип заголовка відповідав тематиці новини, адже, наприклад, новини з питальними заголовками отримували найбільш негативні відгуки, тоді як традиційні заголовки викликали більший інтерес і позитивну реакцію [4]. Заголовки, що описують війни,

катастрофи або інші драматичні події, часто використовують сенсаційні мовні засоби для активації психологічного механізму шоку, що дозволяє інформації глибше проникати у свідомість. Психологічним шоком може стати новина про надзвичайні події, які викликають бурхливу реакцію в суспільстві, руйнуючи всі рівні психологічного захисту. Після руйнації цього захисту ЗМІ можуть нав'язувати потрібні їм тези та думки.

Використання таких слів і фраз, як «аномальне», «масштабне», «смертельне», підсилює емоційний вплив і привертає увагу читачів. Однак цей підхід може призвести до перебільшення або спотворення фактів, що викликає питання етики в журналістиці. Хоча такі заголовки ефективно залучають аудиторію, важливо забезпечувати об'єктивність і достовірність інформації.

Інтернет став ключовим засобом масової інформації, що надає швидкий доступ до різноманітних джерел і дозволяє громадянам активно брати участь у створенні контенту. Проте його широке використання також породжує виклики, такі як поширення фейкових новин і маніпулятивних заголовків, які впливають на сприйняття аудиторії. Журналісти часто використовують стилістичні прийоми для створення заголовків, які викликають емоції, при чому не завжди ці емоції носять позитивний характер.

Емоції – психічні процеси, спрямовані на відображення в формі безпосередніх переживань суб'єктивної оцінки зовнішньої та внутрішньої ситуації, її значимості, сприятливості або несприятливості з точки зору їх суб'єкта. Відповіддю на негативний емоційний вплив виступають тривога і страх. Тривога – це стан, який належить до емоцій, але перетинається з відчуттями та почуттями, бо часто людина може переживати її досить довго. Тривога виникає при загальній оцінці ситуації як несприятливої, коли людина відчуває, що має трапитись щось неприємне.

Поряд з тривогою виникає страх – негативна емоція, що виникає під час усвідомлення людиною зовнішньої загрози. Якщо тривога не має чітко визначеного предмета, то страх його має. Страх – це результат взаємодії тривоги та мислення. Крім цього, може додатися хвилювання – психічний стан людини, що характеризується ознаками підвищеного збудження, внутрішнього і зовнішнього напруження та негативними передчуттями. Якщо тривога допомагає людині підготуватися та впоратися з якоюсь небезпекою, то вона вважається позитивною емоцією.

Проте в сучасному житті тривожність часто буває невідповідною та недоречною. Дистрес виникає як відповідь на обставини, з якими потрібно миритися або які нам підкидає уява, а не через реальні небезпеки.

Згідно з визначенням ВООЗ, ментальне здоров'я – «це стан щастя та добробуту, в якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, продуктивно працювати та робити внесок у суспільне життя» [5]. Таке визначення дає розуміння того, що ментальне здоров'я – це не просто відсутність психічних розладів, а й стан, який дозволяє людині повноцінно жити та розвиватися.

Стан ментального здоров'я залежить від багатьох чинників: соціальних, екологічних, економічних, від тих подій, які оточують людину і від сприйняття нею поточної та перспективної ситуацій. Сьогодні Україна перебуває у стані війни. Війна – це стрес, надзвичайно травматичний досвід, який призводить до серйозних порушень ментального здоров'я. І цьому сприяють не тільки традиційні форми ведення війни, а й потужний інформаційний супровід, який також є предметом дослідження медіаграмотності.

Rank	Country	Depression Rate
1	Ukraine	6.3%
2	United States	5.9%
3	Australia	5.9%
4	Estonia	5.9%
5	Brazil	5.8%
6	Greece	5.7%
7	Portugal	5.7%
8	Belarus	5.6%
9	Finland	5.6%
10	Lithuania	5.6%

Рис. 1. Рівень депресії в країнах світу в 2023 році. Перелік країн із найвищим рівнем депресії очолює Україна.

Як повідомляє Country Cassette, за рівнем депресії у світі Україна посіла перше місце у 2023 році. За даними ВООЗ на депресію страждає близько 300 млн людей у всьому світі. В Україні депресія є найбільш поширеною проблемою серед психічних розладів. Українці страждають депресією значно частіше, ніж жителі ЄС. І показники захворюваності в нашій країні продовжують зростати.

СУБ'ЄКТИВНА ОЦІНКА ВЛАСНОГО МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

ТИ ЯК?

Корпоративний центр
з психічного здоров'я
Кабінету Міністрів України

USAID

OPRE

Gradus

Рис. 2. Суб'єктивна оцінка власного ментального здоров'я українців впродовж 2022–2024 років.

За суб'єктивною оцінкою власного ментального здоров'я, 13% респондентів у 2024 році визначають стан свого ментального здоров'я як незадовільний. Це на 2% вище, аніж у 2023 році, та на 4% вище, аніж у 2022 році. Тобто з кожним роком війни ментальне здоров'я українців погіршується [7].

Таким чином, клікбейтні заголовки, в яких використані маніпулятивні техніки, можуть впливати прямо чи опосередковано на психічний стан читачів. Через війну ментальне здоров'я українців погіршується, що видно зі зростання депресивних і тривожних розладів у населення. Короткотермінові впливи внаслідок «шокуючих» фейкових заголовків створюють нетривалий, але сильний негативний вплив на емоційну сферу людей. Такі емоційні сплески розхитують і без цього нестійку психіку українців, що може призвести до негативних наслідків для здоров'я. Метеорологічні клікбейтні заголовки у виданнях можуть принести користувачеві, окрім стресу, також недовіру до синоптиків УкрГМЦ. Тому маніпуляції на прогнозах погоди матимуть вже не один, а декілька негативних наслідків для різних груп: підвищення тривожності українських користувачів; ускладнення стану ментального, а часом і фізичного здоров'я населення (в процесі очікування погодного «армагедону»); знищення репутації освічених, кваліфікованих, уповноважених фахівців-метеорологів, які сумлінно та відповідально виконують свою роботу; додаткове забруднення перевантаженого інформаційного простору.

Список використаних джерел

1. Альбота С. М. Лінгвістична маніпуляція: поняття та типи // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Львів, 2019. Вип. 16. С. 5–8.
2. Коробейникова О. А. Політичні евфемізми як спосіб мовної маніпуляції // Актуальні проблеми гуманітарних і природничих наук. 2010. Вип. 10. С. 157–161.
3. Шинкар Т., Левченко Т., Дудар В. Маніпулятивні технології в аспекті інформаційної безпеки // Соціум. Документ. Комунікація. 2023. Вип. 19. С. 270–286. DOI: 10.31470/2518-7600-2023-19-270-286.
4. Scacco J., Muddiman A. Investigating the influence of «clickbait» news headlines. Center for Media Engagement, 2016. URL: <https://mediaengagement.org/research/clickbait-headlines/>.
5. Що таке ментальне здоров'я та як про нього дбати? Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/shcho-take-mentalne-zdorov-ia-ta-iak-pro-noho-dbaty/>.
6. Country Cassette. Depression Rate by Country. URL: <https://countrycassette.com/depression-rate-by-country/>.
7. Gradus Research Company. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни: Хвиля 3. Аналітичний звіт. Січень 2024. – URL: <https://drive.google.com/file/d/1bROoqHpwTMnDVPR79V5wrm-r9u8tnCb5/view>.
8. Медична психологія: в 2-х т. Т. 1. Загальна медична психологія / Г. Я. Пилягіна, О. О. Хаустова, О. С. Чабан та ін.; за ред. Г. Я. Пилягіної. Вінниця: Нова Книга, 2020. 288 с.

ПРО КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ

Віра Балабух, кандидатка географічних наук, старша наукова співробітниця, завідувачка відділу прикладної метеорології та кліматології Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України.

Кліматична система нашої планети є однією з найскладніших фізичних систем. Вона складається з атмосфери, гідросфери, кріосфери, літосфери, біосфери разом із людиною та її антропогенною діяльністю. Динаміка кліматичної системи визначається сукупністю взаємозалежних зовнішніх і внутрішніх чинників, що перебувають у процесі постійної зміни й розвитку.

Кліматотвірні чинники – це фізичні механізми які визначають зовнішні та внутрішні впливи на кліматичну систему, а також основні взаємодії між її ланками. До зовнішніх кліматотвірних чинників належать астрономічні та геофізичні чинники: світність Сонця, положення орбіти Землі в Сонячній системі, характеристики орбітального руху, швидкість обертання Землі, нахил її осі до площини орбіти, розмір, маса, гравітаційне й магнітне поля Землі та інші.

До внутрішніх належать маса й склад атмосфери й океану, особливості розподілу суші й океану, рельєф поверхні суші, циркуляція атмосфери та океану, діяльність людини та інші. Результатом спільної дії зовнішніх і внутрішніх чинників – зміни складових теплового балансу земної поверхні, загальної циркуляції атмосфери, умов вологообігу, а отже, і клімату.

Слід розрізняти зміну клімату та коливання клімату. Зміна клімату – однонаправлені зміни характеристик стану кліматичної системи, зокрема характеристик її окремих складників у межах певного часового періоду. Коливання клімату – періодичні чи циклічні зміни характеристик стану кліматичної системи за певний період.

Протягом усієї історії нашої планети клімат неодноразово змінювався: температура повітря, вологість, хімічний склад атмосфери тощо. Іноді ці зміни сприяли розвитку людства. Проте траплялося й таке, що вони призводили до масового вимирання видів і зникнення цивілізацій.

Суттєві зміни клімату спостерігаються і в сучасний період. За даними Міжурядової групи експертів з питань зміни клімату (МГЕЗК), починаючи з 1950 року, багато зареєстрованих змін кліматичної системи є нетиповими чи безпрецедентними за останні десятиліття або навіть тисячоліття. Особливістю сучасних кліматичних змін є велика швидкість зміни характеристик кліматичної системи, зокрема середньорічної глобальної температури повітря.

Зміна клімату відбувається і в Україні. Її особливість – значні темпи зростання приземної температури повітря, які майже втричі перевищують ріст глобальної температури. З кінця 90-х років ХХ століття в Україні відбувся перехід аномалії середньорічної температури повітря через 0 °С. Під аномалією в цьому випадку мається на увазі відхилення середньої за рік температури повітря від її середніх багаторічних значень у 1961–1990 роках.

Відтоді вже 24 роки поспіль аномалії середньої за рік температури повітря додатні. З 2007 року вони перевищили 1,5 °С, за винятком 2011 року, а в окремі роки сягали вище 2,0 °С (2007 – 2,2 °С, 2015 – 2,3 °С, 2019 – 2,7 °С, 2020 – 2,8 °С).

Аномально високою температура повітря була і в 2022 та 2023 роках. Проте втрата значної частини мережі метеорологічних спостережень в Україні внаслідок російського вторгнення не дозволяє оцінити ці зміни на всій території України.

Останнє десятиріччя виявилось в Україні, як і загалом на планеті, найтеплішим за останні 60 років і, ймовірно, за весь період інструментальних спостережень за погодою. П'ять найтепліших років за шістдесятиріччя спостерігали в XXI столітті, а три з них – упродовж останньої п'ятирічки. Ймовірно, 2023 рік був найтеплішим за останні п'ятдесят, а то й сто років, дещо випередивши 2020 та 2019 роки. Такі зміни свідчать про прискорення росту приземної температури в Україні.

Іншим проявом зміни клімату є збільшення повторюваності та інтенсивності небезпечних явищ погоди. Тому коли виникає сумнів щодо зміни клімату в світі та в Україні, у нас завжди є беззаперечні факти які це підтверджують.

На території України, як і загалом на планеті, зміни кліматичних характеристик у різних регіонах відбуваються з різною швидкістю протягом одного і того ж періоду і приводять до різних наслідків. Інколи невеликі зміни кліматичних характеристик в одному регіоні можуть завдати більше збитків, ніж великі зміни в іншому регіоні. Це залежить від вразливості цих регіонів до кліматичних змін та їхньої спроможності до адаптації до зміни клімату. Крім того, навіть за одних і тих же змін кліматичних показників наслідки для різних галузей і регіонів можуть бути різними, як позитивними так і негативними. На це потрібно звертати увагу під час висвітлення таких подій.

Не для усіх явищ погоди в Україні характерно збільшення повторюваності та інтенсивності через зміну клімату. Наприклад, середня та максимальна швидкість вітру протягом останніх десятиріч в Україні зменшувалась. Зменшувалась і повторюваність інших явищ, пов'язаних з вітром, – хуртовин, пилових бур тощо.

Водночас виникнення екстремальних погодних умов і небезпечних явищ погоди не завжди пов'язані зі зміною клімату. Причиною утворення таких явищ можуть бути природні чинники, зумовлені особливостями їхнього формування, накладання декількох чинників. Зміна клімату і зокрема, глобальне потепління, спричинене людиною, впливає на те, наскільки ймовірними та інтенсивними були ці явища.

Водночас екстремальні погодні умови та небезпечні явища погоди не завжди пов'язані зі зміною клімату. Вони можуть виникати через природні чинники, зумовлені особливостями їхнього формування або взаємодією кількох факторів. Однак зміна клімату, зокрема глобальне потепління, спричинене людською діяльністю, впливає на ймовірність і силу таких явищ.

Приписування екстремального погодного явища зміні клімату як єдиної причини – неправильний і недостовірний підхід до подання інформації.

Український гідрометеорологічний центр

<https://filter.mcsc.gov.ua>

<https://www.undp.org/uk/ukraine>

2024